

DE ROMEINSCHE FASCES

DOOR

W. B. KRISTENSEN

MEDEDEELINGEN DER KONINKLIJKE AKADEMIE
VAN WETENSCHAPPEN, AFDEELING LETTERKUNDE
DEEL 74, SERIE B, N°. 2

AMSTERDAM -- 1932

Bibliothèque Maison de l'Orient

150064

DE ROMEINSCHE FASCES

DOOR W. B. KRISTENSEN

Over de beteekenis van de fasces, het attriboot der Romeinsche lictoren, schijnt onder moderne geleerden weinig verschil van meening te bestaan. Algemeen aanvaardt men de opvatting daarvan, die in Rome tegen het einde der republiek en in den keizerstijd ingang had gevonden, en die ons uit geschriften van talrijke Romeinsche en Grieksche auteurs bekend is. Literaire gegevens van ouderen datum bezitten wij over het onderwerp niet.

De lictoren, zoo vernemen wij, vertegenwoordigden het gezag der overheid en waren de uitvoerders van den wil der hoogste overheidspersonen. De taak der politie was hun opgedragen en in het bijzonder hadden zij de opgelegde straffen te voltrekken. Daartoe dienden de fasces. Met de roeden van den bundel werden de misdadigers gegeeseld en met de bijl de doodstraf voltrokken. Zoo stelt Livius het herhaaldelijk voor. De lictor is „de binder”. Hij bindt de handen van den moordenaar: *i lictor, colliga manus*. Daarna geeselt hij den gebondene en onthoofdt hem.¹⁾ Zoo ging het volgens Livius in den oudsten tijd toe, en de oorspronkelijke beteekenis van de fasces zou daarmee gegeven zijn. Dat is de traditioneele opvatting die nog altijd de heerschende is.

Toch geloof ik dat er reden bestaat om aan de juistheid van deze voorstelling te twifelen. Een bezwaar is reeds de vorm van de fasces. Het moet wel iedereen opvallen, dat dit voorwerp

¹⁾ Liv. 1. 26. 6; 2, 5, 8.

weinig op een tuchtroede lijkt. Het is een, soms heel zware, bundel van stengels of staven, die in hun volle lengte stevig samengebonden zijn; uit het midden steekt in enkele gevallen een bijblad, zonder zichtbaren steel, naar voren: fig. 1¹⁾. Met

Fig. 1

deze rol of met de vele losgemaakte staven kan moeilijk een tuchtiging toegediend zijn, en met het zonderling aan-gebrachte bijblad is wel nooit iemand onthoofd. De wijze waarop de banden soms om den bundel gelegd zijn toont ook aan, dat zij niet gediend hebben om een delinquent te binden; zie fig. 2.²⁾ Een voorwerp van practisch gebruik zijn de fasces waarschijnlijk nooit geweest. Wij krijgen eerder den indruk met een symbool te maken te hebben. Maar welke symboliek zou dan bedoeld zijn?

Gelukkig geven de oude schrijvers, naast hun twijfelachtige verklaringen, historische inlichtingen, die belangrijker zijn en die wij geen reden hebben in twijfel te trekken. Wij krijgen te hooren dat de fasces tot de alleroudste attributen der overheidspersonen behoorden. Volgens Dionysius Halicarnassus, Strabo, Diodorus, Livius, Macrobius dagteekenen zij uit den koningstijd. Al deze schrijvers meenen ook te weten, dat de Romeinen ze aan de Etruscers ontleend hebben. Of dat juist is moeten wij in het midden laten. Maar dat de fasces ook in Etrurië thuis hoorden en daar

Fig. 2

¹⁾ Zuil van Marcus Aurelius.

²⁾ Gori, *Mus. Etrusc.* II pl. 179.

even bekend waren als in Rome, wordt door Etruscische afbeeldingen bewezen.

Vervolgens vermeldt de Romeinsche overlevering, dat de fasces in den ouden tijd een attribuut der koningen waren, een insigne regium.¹⁾ Bij de invoering der republiek ging de koningsmacht in haar geheel op de consuls over; hun imperium verschilde met dat van de koningen alleen door den eenjarigen duur er van. Ook het teeken van de koningsmacht, de fasces, werd hun toegewezen. Voortaan vergezelden de 12 lictoren van den koning de consuls.²⁾

De Romeinen hebben altijd geweten, dat de fasces, zoowel in Rome als in Etrurië, het teeken van de koninklijke macht zijn geweest. En wij vergissen ons wel niet, als wij meenen, dat het bewustzijn daarvan in lateren tijd de overtuiging bevestigd heeft, dat de fasces een tuchtmiddel voorstellen. Want het koningschap beteekende voor de tijdgenooten van Cicero en Livius de onvrijheid van het volk. Koningsmacht was despotisme, willekeur, geweld; vooral stond de figuur van den laatsten Tarquinius hun voor den geest. Het is dan wel te begrijpen, dat het insigne regium als het tuchtmiddel beschouwd werd, waarmee de koningen zich handhaafden.³⁾ Vooral zag men in de bijl het verafschuwde teeken van machtsmisbruik.

Op het onhistorische van deze opvatting van het antieke koningschap zal ik niet ingaan. Alleen zou ik, met het oog op het onderwerp dat ons hier bezighoudt, dit willen opmerken: het feit dat de fasces met de bijl door de consuls overgenomen werden, toont wel aan, dat dit attribuut der koningen in den eersten tijd der republiek niet de odieuze beteekenis kan hebben gehad die men er later aan toekende. Daarbij komt nog dat een tuchtroede bij geen van de ons bekende oude

¹⁾ Dion. Hal. 3. 61. 2. en 3. 62. 1; Liv. 1. 8. 2. en 3. 36. 3; Cic. *de republ.* 2. 17 (= 31).

²⁾ Liv. 2. 1. 7; Dion. Hal. 3. 62. 1.

³⁾ Liv. 3. 36. 5.

volken ooit het teeken van koninklijke macht is geweest. Die teekens waren van geheel anderen aard. Een schepter, d. w. z. een tooverstaf, die het plantenleven vertegenwoordigde en de scheppende kracht der aarde bezat; een kroon of een krans, die ook een plantensymbool was; een troon van geheimzinnige kracht, soms met een graf gelijkgesteld; deze en andere mystieke attributen kenmerkten den koning; maar nooit een stok om mee te slaan of een bijl om mee te dooden. De koning was een goddelijk wezen, en zijn insigniën vertegenwoordigden eigenschappen en vermogens van bovenmenschenlijken aard. Maar een gewoon tuchtmiddel heeft niets bovenmenschenlijks en was als teeken van koningsmacht volkomen ongeschikt. Dat de classiek georiënteerde Romeinen het godsdienstig-magisch karakter van het oude koningschap niet meer begrepen, verwondert ons niet. Zij dachten over het koningschap in den trant van de historische *raisonneurs*, die bij ons ook wel soms aan het woord zijn. De eerste koning was de sterkste man van den stam, met een grooten knuppel in de hand. Wij hoeven over zulke beschouwingen geen woord te verspillen; Frazer heeft eens met de „leunstoel-philosophen” van dat type voor goed afgerekend.¹⁾

Maar welke bovenmenschenlijke macht hebben dan de fasces van de koningen vertegenwoordigd?

Het is een dubbele vraag. Want de staven en de bijl waren niet even wezenlijke bestanddeelen van de fasces. De bijl was het bijkomstige; in de Romeinsche afbeeldingen ontbreekt zij dikwijls, in de Etruscische steeds.²⁾ Als reden daarvan wordt opgegeven, dat de bijl het militaire imperium voorstelde en alleen bij de uitoefening daarvan met den bundel verbonden mocht worden. De fasces zonder bijl zouden dan het civiele

¹⁾ Frazer, *Lectures on the early history of kingship*, 1905, blz. 36.

²⁾ Toch heeft ook de Etruscische lictor den bundel met bijl gedragen, Dion. Hal. 3. 61. 2.

gezag hebben vertegenwoordigd.¹⁾ In ieder geval beschouwde men ze als een zelfstandig symbool, en onze eerste vraag betreft de sacrale beteekenis van deze samengebonden virgae of *πάβδοι*.

Zij komen behalve bij de Romeinen en Etruscers ook bij andere oude volken als heilig voorwerp voor, en soms met duidelijk omschreven beteekenis. Vooral de Perzische gegevens zijn ondubbelzinnig. Ik denk aan het baresman en de voorstellingen daarmede verbonden. Volgens het Avesta bestaat het baresman uit een grooter of kleiner aantal stengels, van bladeren en knoppen ontdaan, ongeveer een halve meter lang²⁾ en vast samengebonden met een plantaardig lint. Deze bundel is het belangrijkste symbool in den Zarathushtrischen godsdienst; men zou hem het teeken van dien godsdienst kunnen noemen. „Het offer met baresman in de hand” drukt het typische offer uit, waardoor het leven der heilige schieping, en in het bijzonder het leven der aarde, bestendig wordt. Gedurende het offer houdt de priester den bundel in de hand en besprenkelt hem herhaaldelijk met water en melk. Want de stengels vertegenwoordigen het plantenleven in zijn geheel, en het water en de melk zijn de goddelijke vloeistoffen, die de planten doen groeien. Het Avesta laat ons over deze symboliek niet in twijfel. „Met welk offer zal ik U vereeren?” vraagt Zarathushtra aan Ahura Mazda. Het antwoord is: „Ga naar de groeiende planten en spreek uw gebed uit voor de schoonste, grootste en sterkste: Wees gezegend, goede Mazda-geschapene plant der goddelijke levensorde (aša). Bind daarna een bundel (van de stengels) en keer uwe oogen niet af (?), terwijl Gij hem in de linkerhand houdt en aan Ahura-Mazda en de Ameša-spentas offer

¹⁾ Dat komt toch niet geheel met de feiten overeen. Dütschke, *Ant. Bildwerke* 4, n°. 498, toont aan, dat de fasces met bijl ook aan een municipaal-ambtenaar toegewezen konden worden.

²⁾ Y. 57, 6.: „tot aan de knie”.

brengt." 1) Door de besprenkeling van de stengels met het levensvocht verwerkelijkt de priester op godsdienstig-magische wijze het goddelijk leven van deze offerande, het leven der aarde, dat zich in de vegetatie openbaart.

Het Avesta vermeldt den baresman-bundel alleen in verband met priesterlijke werkzaamheden. Ook Strabo, die er een beschouwing aan wijdt, vat hem als een priesterlijk attribuut op. 2) Maar wij moeten niet vergeten dat de priesterlijke taak bij het Avesta-volk, gelijk bij andere oude volken, zeer omvattend was; ook rechters en koningen oefenden priesterlijke functies uit. En het baresman werd niet alleen bij het offer gedragen. Uit Pehlevi-geschriften blijkt, dat de plantenbundel ook bij de waarzegging de goddelijke levensorde heeft vertegenwoordigd. Zelfs in den oorlog heeft hij dienst gedaan 3). Dit laatste houdt waarschijnlijk verband met de voorstelling van de zegevierende kracht van de planten en de wateren, deze typische schepselen van Ahura Mazda. De planten en de wateren vergezellen Mithra, zoo lezen wij, wanneer hij op zijn wagen tegen de goddelooze „woordbrekers" (mithro-drujo) ten strijde trekt 4). De planten behalen de overwinning, omdat zij het leven der aarde bezitten en de goddelijke orde (aša) vertegenwoordigen, die zich tegenover het bedrog (druj) zal handhaven. En al de planten te zamen zijn door den heiligen baresman-bundel vertegenwoordigd; hij is de mystieke drager van het leven der aarde. In den Indischen cultus is aan het heilige gras (barhis) een overeenkomstige beteekenis toegekend 5). Wij zullen de wis-

1) *Vd.* 19. 17 vgg.

2) Strabo 15, p. 733.

3) *Dinkard* 8. 26. 24. Over het baresman bij de waarzegging, Darmsteter, *Le Zend-Avesta* III, pag. LXIX, n. 2.

4) *Yt.* 10. 100.

5) Oldenberg onderstelt de oorspronkelijke identiteit van barhis en baresman, *Religion des Veda*, 342. n. 2.

seling van beide symbolen, het gras en den bundel van stengels, nog eens aantreffen.

Uit den tijd der Achaemeniden is een afbeelding van het baresman bewaard gebleven. Op een klein goudblad in het British Museum ziet men de figuur van een Pers geciseleerd. Hij draagt het bekende Perzische costuum¹⁾; aan den gordel hangt een kort zwaard. Maar in de rechterhand houdt hij de stengels, die hier den vorm van de Romeinsche fascies hebben; alleen is de band niet geteekend; zie fig. 3²⁾. Deze

Fig. 3.

gewapende man kan geen gewonen priester voorstellen; blijkbaar kon de heilige bundel ook het attribuut van andere waardigheidsbekleeders zijn. Maar zijn beteekenis veranderde nooit. Van de oudste tijden af tot op den huidigen dag is deze bundel van stengels voor het bewustzijn der Zarathushtriërs de draager geweest van het leven der aarde, die met overwinning en onsterfelijkheid gelijk stond.

Die beteekenis had de plantenbundel ook bij andere volken, waar hij als heilig symbool voorkwam.

Zoo bij de Grieken. In Eleusis en in den Eleusinischen cultus te Athene, was hij, zooals wij zullen zien, het symbool van het leven dat in den plantengroei verrijst.

Een paar bekende vaasbeelden stellen Herakles en de Dioskuren voor, met den plantenbundel in de handen, op het oogenblik, dat zij in den Eleusinischen godenkring verschijnen om de wijding te ontvangen. De met vele banden omwonden bundel bestaat uit stengels, waar de bladeren nog aan vast

¹⁾ Verg. de Perzen-vaas, Furtwängler, *Griech. Vasenmalerei*, Taf. 88.

²⁾ Sarre, *Die Kunst des Alten Persien*, Tafel 42, vgl. blz. 19.

zitten: fig. 4¹⁾. Zoo is de bundel ook in reliefs op Eleu-
nische altaren afgebeeld. De ouden noem-
den hem bakchos²⁾, dus met een naam,
die zijn beteekenis duidelijk aangeeft.

Fig. 4.

Hij vertegenwoordigt het wezen van
Dionysos-Bakchos, den god der vegetatie;
blijkbaar zijn de takken in de handen
der Dionysos-vereerders met dezen bun-
del identiek. Hij was het teeken van het
leven der aarde, of van het mysterie dat
aanschouwd werd in de werkzaamheid
van Demeter, Kore, Hades en Triptole-
mos. Alle deelnemers aan het Eleusinische
feest hebben hem gedragen. Een relief
uit Romeinschen tijd stelt de feestgan-

gers voor, mannen en vrouwen, allen met den bakchos in
de handen of tegen den schou-
der aangeleund, gelijk de lictor-
en hun fascies dragen³⁾.

In dit relief zijn de meeste
bundels, naar het schijnt, zonder
bladeren afgebeeld. Dat behoeft
niet op onnauwkeurige teeke-
ning te wijzen, want ook bla-
derlooze bundels waren in den
cultus te Eleusis bekend. Hera-
kles⁴⁾ is er steeds mee afge-
beeld, wanneer hij met omsluierd

Fig. 5.

¹⁾ Naar Furtwängler, *Gr. Vasenmalerei*, Taf. 70. Deze bundel komt
volkomen overeen met den vorm, dien de Egyptische plantenbundel
soms heeft; b.v. *Mission au Caire* V ad p. 569.

²⁾ Het bezwaar van Pringsheim, *Eleusis*, 1905, blz. 16, is werkelijk te
gezocht.

³⁾ *Ib.* blz. 15 en de bijgevoegde photographische reproductie.

⁴⁾ Of wie het zijn mag. In den Romeinschen tijd was Herakles bedoeld.

hoofd neerzit en de wijding ontvangt: fig. 5¹⁾. Het attribuut van

Fig. 6.

Demeter en Kore is ook soms een zware bundel zonder bladeren, van geheel denzelfden vorm als de Romeinsche fasces en het Perzische baresman op de gouden plaat: fig. 6²⁾.

Gewoonlijk beschouwt men dezen bladerloozen bundel als een fakkel, het bekendste attribuut der Eleusinische godinnen. En zeker terecht. In de vaas-teekeningen blijkt hij met de fakkel te wisselen: fig. 7³⁾. Men

zou zeggen dat de plantenbundel in Eleusis als een niet brandende fakkel werd opgevat. Het mag vreemd klinken; maar het zal blijken juist te zijn.

Formeel wordt de gelijkstelling van den plantenbundel met de fakkel door een lexico-graaf bevestigd. Onder het woord „bakchos” teekent hij aan: „volgens sommigen is de bakchos een fakkel”⁴⁾. Die opvatting was dus in de oudheid bekend. De vraag is alleen, hoe zij te verklaren is.

Wij behoeven niet ver te zoeken. Een fakkel bestaat uit samengebonden stengels; zoo hebben althans de Grieken haar altijd geteekend. Maar de fakkel-steel moet in den cultus een bijzondere en zelfstandige beteekenis hebben gehad; het vuur was niet het eenige wezenlijke aan de fakkel.

Fig. 7.

¹⁾ *Bull. della Com. Archeol. di Roma* VII (1879), taf. IV—V, n°. 4.

²⁾ *Röm. Mitteilungen* XXV (1910), Tafel VI.

³⁾ *Bullettino* VII (1879), tav. II—III.

⁴⁾ Bekker, *Anecdota Graeca* I, p. 244 vg.

Want de stengels van den steel zijn soms zoo opvallend lang geteekend, en in andere gevallen vormen zij een zoo dikken bundel, dat een gewone fakkel onmogelijk bedoeld kan zijn. Men heeft met opzet den bekenden plantenbundel of bakchos afgebeeld en daarbij vuur geteekend. Dat kon men doen, wanneer de bundel en het vuur een overeenkomstige beteekenis hadden; anders zou het geen zin hebben. Inderdaad vertegenwoordigt ook het vuur het leven der aarde. Hephaistos met zijne aardgeesten scheidt de geschenken der aarde, Pandora-Demeter; en bij Ge verwekt hij Erichthonios. Dat het vuur en de planten ook in Eleusis als overeenkomstige symbolen bekend waren, blijkt uit de mythe van Demophon, dien Demeter met vuur onsterfelijk wilde maken. De grootte brandende plantenbundel in de hand van Demeter is dan een dubbel symbool: het teken van vuur en van vegetatie, of van de vuurenergie in de vegetatie werkzaam. Daarom konden de ouden den bakchos een fakkel noemen; en in de afbeeldingen konden zij den plantenbundel en de fakkel in de hand van Demeter (en van Kore) laten wisselen.

De Egyptenaren en Israëlieten hebben ook den plantenbundel als drager van het leven der aarde gekend. Op de bijzonderheden zal ik niet ingaan; in den Egyptischen godsdienst zijn zij heel talrijk en leeren ons nieuwe toepassingen van het bekende motief kennen. Blijkbaar is de symboliek van den heiligen bundel een gemeenschappelijk godsdienstig bezit van de meeste volken rondom de Middellandsche Zee geweest.

Zou nu daarmee ook de beteekenis gegeven zijn van de fascies, die geen tuchtmiddelen maar koninklijke insigneën waren? Hun vorm komt met die van den bekenden plantenbundel geheel overeen. Maar mogen wij aannemen, dat de Romeinen hun hoogste staatsbelangen behartigd hebben onder het teken van de levensorde der aarde?

De meesten zullen zeggen, dat de Romeinen zoo sentimen-

teel niet geweest zijn. De antieke symboliek van de planten en bladeren mag aandoenlijk en diepzinnig zijn; maar in de politiek van een zoo bij uitstek praktisch georiënteerd volk als de Romeinen hoort zij niet thuis.

Wie dat meent zal zich toch vergissen. De Romeinen hebben deze symboliek niet alleen gekend en uitstekend begrepen: zij hebben er ook een belangrijke plaats aan gegeven in de praktijk van hun godsdienstig-politieke leven. Vooral één voorbeeld daarvan is welbekend en voor het probleem van de fasces van groot belang. Ik bedoel de heilige handeling, waardoor de Romeinsche gezanten, de *fetiales*, met goddelijk gezag bekleed werden, en de voorgeschreven wijze waarop zij, als vertegenwoordigers van Juppiter, hun heilige taak verrichtten. De daarbij geldende bepalingen, die zeker tot de oudste bestanddeelen van den Romeinschen godsdienst behooren en als gevolg daarvan meestal slecht begrepen zijn, leeren ons de Romeinsche opvatting van de levensorde der aarde kennen en verschaffen ons inlichtingen over het symbool van die levensorde, de fasces.

Wanneer oneenigheid met een ander volk ontstaan was, werden de *fetiales* uitgezonden om het heilig recht der Romeinen te betuigen en een overeenkomst te sluiten of oorlog te verklaren. Zij vertegenwoordigden Juppiter Fidius, ook Juppiter Fulgur of Feretrius genoemd¹⁾. Als teeken van hun heiligheid droegen zij een bundel grassprietjes in de hand, het „heilige” of het „reine” gras, geplukt op de heilige plaats, *loco sancto*, op den Capitolijnschen heuvel. De leider van het gezantschap werd tot zijn taak gewijd, doordat zijn hoofd met het heilige gras of met een graszode (*sagmen*) aangeraakt werd; vervolgens kreeg hij (of kregen zij allen) in de hand een kiezelsteen, ook op het Capitolium gehaald,

¹⁾ De priesters van Juppiter Fidius waren de *sacerdotes bidentales* de priesters van den bliksemgod: Wissowa, *Rel. der Römer*. blz. 131, n. 6

den bliksemsteen van Juppiter. Met het gras en den steen in handen verschenen de gezanten voor den vijand. Nog in het jaar 204 v. Chr. werden deze eenvoudige symbolen met groote plechtigheid aan Scipio en zijne medeonderhandelaars, vóór hun vertrek naar Carthago, overhandigd ¹⁾.

Het aanraken van het hoofd met het heilige gras of met de graszode is een ritueele handeling waarvan de beteekenis vast staat: het is een begrafenis in effigie ²⁾. De woordvoerder der fetiales neemt onder de graszode plaats, d.w.z. hij daalt in de aarde af; dat is zijn inwijding tot de heilige taak die hij te verrichten heeft, namelijk het goddelijk recht of de goddelijke wet van zijn volk te vertegenwoordigen. Want volgens antieke opvatting was dat recht of die wet met de levensorde der aarde identiek. De Grieken noemden de goddelijke wetten themistes, „de instellingen van Themis“; maar Themis was Ge, de godin der aarde. Demeter werd als *θεσμοφορος* en Ceres als legifera vereerd: de godinnen van vegetatie hebben de goddelijke levensorde, de wet der aarde, onder de menschen gebracht. De woordvoerder der fetiales werd door zijn inwijding in de levensorde der aarde opgenomen; hij werd tot „pater“ gemaakt ³⁾. Zijn inwijding was met de Eleusinische te vergelijken; want ook die beteekende een verplaatsing uit de wereld der eindige en vergankelijke verhoudingen in de wereld der absolute levensorde. Al de leden van het gezantschap van Juppiter droegen het „heilige gras“ in de handen, of — zooals wij ook lezen — op het hoofd ⁴⁾. Zij waren allen ingewijd.

¹⁾ Liv. 30. 43. 9.

²⁾ Zie Troels-Lund, *Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarh.* 7. 237 (uitgave 1908); Asbjørnsen og Moe, *Folke og Huldreeventyr* 2. 201 (uitgave 1914).

³⁾ De hoogste inwijding in de Mithra-mysteriën was die tot „pater“. Daardoor werd het mysterie van het absolute leven, dat zich in de scheppende kracht van den vader openbaart, medegedeeld.

⁴⁾ Serv. *ad Aen.* 12. 120.

Uit dit gebruik blijkt, dat de levensorde der aarde, ook volgens oude Romeinsche opvatting, de maatschappelijke levensorde, de themistes van het volk, omvat. De grasbundel blijkt het symbool van de goddelijke wet der samenleving te zijn. Wij raken daarbij aan de centrale idee van de fasces, den plantenbundel, die met den grasbundel overeenkomt, gelijk de Perzische plantenbundel met het heilige gras in Indië overeenkomt¹⁾.

De Romeinen stellen het gras der gezanten met den schepter der Grieksche herauten gelijk. Onwillekeurig denkt men aan een gelijkstelling van uitwendigen en toevalligen aard; want ook de Grieksche herauten waren gezanten. Maar, wanneer wij lezen, dat de fetiales soms den schepter van Juppiter meenamen en met dezen in de hand den eed van het goddelijk recht aflegden²⁾, dan begrijpen wij, dat de

Fig. 8.

twee attributen der gezanten, het gras en de schepter, werkelijk verwante symbolen geweest moeten zijn. Inderdaad vertegenwoordigt ook de schepter het plantenleven. In al zijne verschillende vormen en onder alle benamingen is hij van ouds de heilige plantenstengel, de draager van de levensorde der aarde, die ook de levensorde der menschen is. De schepter van Juppiter en het heilige gras van Juppiter zijn geheel overeenkomstige symbolen. En de fasces sluiten zich daarbij aan. Zoo zeer, dat het verschil tusschen schepter en fasces soms geheel verdwenen is. Wij zien den schepter, met

¹⁾ Serv. *ib.*: de verbenae der fetiales waren, volgens sommigen, certa ligamenta.

²⁾ Paul. Diac. p. 92; Serv. *ad Aen.* 12. 206.

den arend van Juppiter op den top, als een bundel van stengels geteekend: fig. 8¹⁾; ook in andere gevallen heeft de

Fig. 9.

schepter precies den vorm van lange, smalle fasces: fig. 9²⁾. De verklaring ligt voor de hand: op grond van dezelfde godsdienstige beschouwing vertegenwoordigen beide de goddelijke levensorde en het gezag van de goddelijke en menselijke handhavers der levensorde.

Maar nu de steen der fetiales, die zonder eenigen twijfel den bliksem van Juppiter voorstelt, wat heeft die met plantensymbolen te maken? Juppiter heiligt het verdrag, dat de fetiales sluiten, met zijn steen of zijn bliksem, die den eedbreker zal treffen. Is dan het verdrag onder de hoede van twee Juppiters, een van den plantengroei en een van den bliksem, geplaatst?

Neen. Men vergeet zoo dikwijls, wanneer sprake is van den bliksem van Juppiter, dat er geen bliksem zonder regen is, en dat de regen voor het bewustzijn der ouden met vruchtbaarheid gelijk stond. De bliksem vertegenwoordigt altijd den god van den plantengroei. Op munten uit Cilicië ziet men het beeld van Zeus, die den bliksem slingert, met het bijschrift ὄμβρος, „gedijen, welvaart”³⁾. Hadad, de „Juppiter van Doliche”, met den bliksem in de hand, is de „Heer van overvloed, de god die den regen doet stroomen en de bronnen doet vloeien”. Die voorstelling wordt bij al de oude volken aangetroffen. Ook Juppiter Fulger was, evenals Zeus Καταβρέτης⁴⁾, de

1) *Mon. ined.* tav. 29.

2) Dempster, *De Etruria Regali* I, pl. 46 (p. 310).

3) Head, *Hist. Num.* p. 720.

4) Usener, *Rhein. Museum* 60 (1905), blz. 12. n. 1.

bevruchter der aarde, Almus, Frugifer. De fetiales met den grasbundel en den bliksemsteen in de handen, vertegenwoordigden den god van het leven der aarde. Zij kwamen voor zijn levensorde op en sloten het verbond, dat aan de vastheid van het cosmische leven beantwoordde.

Daarbij legden zij den eed bij Juppiter af. Het chthonisch karakter van de antieke goden van den eed is algemeen bekend, en Juppiter van den eed maakt daarop geen uitzondering. Maar men geeft van de onderwereldsche natuur der eedgoden een verkeerde uitlegging, wanneer men daarin alleen een bedreiging tegen den eedbreker ziet. De eed bij de chthonische goden heeft in de eerste plaats een positieve beteekenis: wat bezworen wordt, dat wordt in de vaste orde der aarde opgenomen en daarmee vereenzelvigd; op die wijze is het bezworene geheiligd. De zoogenaamde „grote eed” werd te Syracusae afgelegd voor Demeter en Kore, die dan met den bekenden naam *ἑσμοφόροι* genoemd werden¹⁾. Het waren dus de godinnen van de *ἑσμοί* der aarde die den eed in ontvangst namen. Daarmee is de positieve beteekenis van den eed bij de chthonische goden uitdrukkelijk aangegeven. De eed wordt, door het chthonisch offer (het zwijnoffer), in de orde van het absolute leven, d.i. in de orde van den dood opgenomen.

Maar de levensorde der aarde, waarbij gezworen wordt, zal zich ook handhaven. Wie den eed breekt geeft zich aan de goden van den eed over in dezen zin, dat hij zich zelve consacreert. Hij verlaat voor goed de eindige wereld en begeeft zich voor goed in den dood. Of: Juppiter consacreert hem met zijn bliksem. Maar dat is geen straf in gewonen zin; want de dood door den bliksem heiligt altijd, zelfs wanneer de bliksem, naar men vertelde, een misdadiger of eedbreker getroffen had²⁾. Natuurlijk was die heiliging of

¹⁾ Plut. *Dion* 56.

²⁾ Zie Rohde, *Psyche* 1. 320 v.g.

inwijding gevreesd; volstrekte heiligheid is altijd gevreesd, omdat zij met opheffing van het eindig leven en verplaatsing in de goddelijke wereld gelijk staat. Maar heiliging is geen straf. En de bliksem was geen strafmiddel, maar de drager van het leven der aarde, dat met dood in mystieken zin gelijk stond. Die beschouwing geldt ook voor het verdrag dat Juppiter met zijn bliksem treft of heiligt (sancit). Want ook het ongeschonden verdrag was op die wijze geheiligd of had de sanctie ontvangen, waardoor het opgenomen was in de goddelijke orde, in de levensorde der aarde, die den dood bevat. Iedere sanctie was een „ter dood brengen”. Dat is de beteekenis van foedus ferire, ἕρκια πιστά τέμνειν, karath berith. Maar deze oude godsdienstige beteekenis van de sanctie (heiliging) hebben de Romeinen der latere tijden niet meer begrepen. Zij maakten van de sanctie een juridischen term en verstonden daaronder bedreiging met straf. „Sanctio” werd een gewoon „strafartikel”, gelijk de fasces gewone strafmiddelen werden.

Ik geloof dat nu de weg geëffend is om de vraag naar de oude beteekenis van de fasces te beantwoorden. Zij waren het attriboot der priesterlijke koningen, die voor het blijvend bestaan van het volk zorgden. De bundel van virgae of *ράβδοι* vertegenwoordigde, evenals de eenvoudige grasbundel der fetiales, of het Indische barhis, de levensorde der aarde, die ook voor menschen de wet van blijvend leven betee-kende. De Romeinsche bundel is steeds het teeken van de volstrekte geldigheid der wetten en van het gezag harer handhavers gebleven. En de bijl van de fasces had precies dezelfde beteekenis; zij beantwoordt volkomen aan den steen van de fetiales. Want de bijl is het symbool van den bliksem, en bepaaldelijk van den bliksem (den regen), waardoor de aarde leeft.

Dit laatste is algemeen bekend. Op Creta en de Aegaeische eilanden, en in de landen rondom de Aegaeische zee, was

de bijl het attriboot van den god der vegetatie. Wij zien haar op Creta tusschen de horens der aarde, de horens van den

Fig. 10.

Fig. 11.

aardstier, geplaatst (fig. 10); of zij is, gelijk de bijl der fasces, bij planten (met of zonder bladeren) gevoegd (fig. 11 en 12). Op Tenedos zien wij haar met den druiventros (vegetatie) en de amphora (water) verbonden; in Syrië is zij de variant van het gewone bliksem-teeken in de hand van Hadad op den stier. Ook in het Westen was de voorstelling doorgedrongen. Plinius vermeldt den bijlvorm van zekere bliksemsteenen¹⁾. Bijzonder interessant is een bericht van Suetonius, omdat het daar om de bijl van de fasces

gaat. Hij vertelt, dat men kort na de komst van Galba in Cantabrië den bliksem in een vijver zag neerslaan; bij onderzoek vond men in het water 12 bijlen: *haud ambiguum summi imperii signum*²⁾. Wij mogen over de juistheid van dit verhaal het onze denken; maar het bericht bewijst onweerlegbaar, dat men in Rome nog in de 2de eeuw na Chr. niet vergeten was, dat de bijlen in de 12 fasces der oude koningen den bliksem van Juppiter hebben voorgesteld.

De fasces met het bijlblad er in gestoken zijn dan, naar hun oude beteekenis, een attriboot van Juppiter, en alleen een bijzondere vorm van den bundel-schepter met den arend (bliksem) op den top, in de hand van den Romeinschen triomfator (zie fig. 8). Zij blijken een dubbel symbool te zijn, gelijk de fakkel van de godinnen der

Fig. 12.

¹⁾ Plin. *N. H.* 37. 135.

²⁾ Suet. *Galba* 8.

onderwereld (Demeter-Kore, Artemis, Hekate, Eileithyia e.a.). De planten en de verwekkende kracht in het plantenleven — als water (regen) of als vuur gedacht — zijn voorgesteld. Beide bestanddeelen van de fasces symboliseeren de mysterieuze levensenergie der aarde en daarmee den goddelijken grondslag van het menschelijk bestaan. Want de menschen leven het leven der aarde, en de instellingen, de themistes, der menschelijke samenleving, door de overheid vertegenwoordigd en gehandhaafd, zijn identiek met de goddelijke wetten van het blijvend leven, dat mensch en natuur omvat. Dat was geen bijzonder Romeinsche gedachte. De Romeinen hebben slechts op zelfstandige wijze een gedachte geformuleerd, die in al de antieke godsdiensten centraal was.

Ik zal daarmee eindigen. Maar de moeilijkste vraag in verband met de fasces blijft over: wat beteekent de term „lictor”? Of met andere woorden (want het komt op hetzelfde neer): waarom is een stevig samengebonden bundel van planten, dus niet alleen de enkele plant, het symbool van het leven der aarde? Ik geloof, dat die vraag met behulp van Egyptische gegevens, en alleen met behulp daarvan, te beantwoorden is. Ik hoop er bij een latere gelegenheid op terug te komen.